

մեյրով իւր նպատակին, եւ յայտնելով միանգամայն թէ զով կ'ուզէր ինք եւ իւր կուսակցութիւնը կաթողիկոսական դահի վրայ բազմած տեսնել: Այս բացարձակ յայտարարութիւնը ծաղիկ եւ ծիծաղ ազդեց Արձագանքին եւ Նոր-Գարին եւ իրենց կուսակցութեանց, որոնք առանձին «Մշակի» հետ ափսոսելով յոյժ չունէին. ուստի միացուցին իրենց յոյժը եւ կազմեցին պահպանական կուսակցութիւնը, իբրեւ կաթողիկոսական թեկնածու առաջարկելով այնպիսի եւ պիտիպոյաներ, որոնք իրենց հետ գաղափարակից էին, եւ Պր. Աբգ. Բովհանիսեան Արձագանքի խմբագիրը՝ առաջարկեց ինքզինքն թեկնածու պատգամաւոր: Ահապէս պայքարէ, մաքառումներէ յետոյ, Տփղիսի Առաջնորդի կողմէն թեկնածու պատգամաւորի ընտրութեան համար նշանակուած Մարտի 8-ի օրը՝ «Մշակի», կուսակցութեան ձայնակից աւելի շատ միջնակար ընտրող կար ձգէ հակառակ կուսակցութեան մէջ: Բայց ընտրողական իրաւաց Առաջնորդի կողմէն բռնաբարձան պատճառաւ Պր. Արեւունի եւ իւր համակուսակցները բաղադրեցին Մարտի 8-ի գէմ, եւ զլացած իրենց մանակցութիւնը:

Փորրամասնութիւնն ընտրեց Պր. Աբգար Բովհանիսեան թեկնածու պատգամաւոր եւ Պր. Սպանդարեան candida. Բայց այս ընտրութիւնը նոր զարկին եւ արդարացի ցատու մ պատճառեց ի նկատի ունենալով կատարած անկանոնութիւնը: Եւ միանշանկ Սինդրը, որուն մատուցուած էին ազատամիտ կուսակցութեան բողոքները, յապկեց այս բողոքներու օրինաւորութիւնն եւ Ապրիլ 22ի նոր ընտրութեան ժամանակ՝ 44ի դէմ 58 ձայնով ազատամիտները տարին յաղթութիւնը, որով եւ որոշուեցաւ երկու կուսակցութեանց ճակատամարտի վախճանը, զոր գծուար չէր գուշակել նաեւ ի սկզբանէ:

Այս պայքարի մէջ մէկ կուսակցութենէն դէպ ի միւսը զանազան ոտու մներ պատահեցան, բայց իրական արդիւնք չունեցան:

Եւ այսօր Տփղիսի մէջ եւ ամբողջ Ռուսահայոց մէջ յառաջադիմական կուսակցութիւնը կը տնձէ իւր յաղթանակը: Տեսաքան է նա. այս կէտը կախում ունի ընտրելի կաթողիկոսի անձնաւորութենէն՝ շատ տեսակէտով:

ՔԱՅԻՐՈՒՄ:

Կ. ՏՈՒՐԵՆՆ

ՄԱՅԵՆԱՌՈՍԱԿԱՆ

Մերոյ աշխարհիկ: Կ. Պոլիս. Տպգր. Գ. Պարտաւորան. 1892: 8^ր Նոյն 1092:

Վաղղիւրէն լեզուին կարեւորութիւնը նոր Բառարանի մէջ ալ տեսաւ. ճշունք ի մերաբնայոյ: Մ. Նուարանին Բառարանը, որուն արդէն ծանօթ էր գրողութիւնը նաեւ իւր ծննդնէն ալ յառաջ, այս կարեւորութեան թերեւ լեզունը որոշուած է՝ ունենալով նպատակ «գիրայնել այդ կարեւոր լեզուն եղած ամենօրեայ թարգմանութիւններն եւ նպատակ՝ որքան հնար է անդիջ ճշգրտութեան եւ վայելչութեան. Դ. (Թ. Լ. Ե. Ե.) Թէ արդեօք Բարդուղէ Տեղեւանի անկեղծ հասան է այս վախճանին սոյն Բառարանին յօրինմամբ» եւ Բառարանն ալ կրնայ հաղորդել զայն գործածողը «առաջարկած նպատակին»՝ հեղինակն երկուքն Բառարանով մը կ'ապահովուէ՝ գէթ լեզուային, երբ մի քան միոյն կը պարզէ այն առաւելութիւններ, այն յատկութիւնները, այն նորագիտ հնարները, յորոց զուրկ էին ցոյս վայր բերացած զաղղիւրէն. հայերէն Բառարանները: Իսկ մենք այն խօսքերով ապահով ըլլալէն յառաջ՝ յամենայն արեւ կը բաղանք՝ որ խորջ սոյն բոլոր կենսականութիւններն ստուգէ եւ հաստատէ գործնականացէ:

Այսպէս Բառարանն գործնական կենաց փորձարարին յանձնելէն ետքը՝ թերեւս օգտակար է զրազեալ հասարակութեան եւ բազմազանազան հեղինակին ալ բաղանք՝ եթէ Բառարանին նպատակն աչաց առջեւ ունենալով՝ փորձեցէ համառօտի տեսնել թէ որչափ կը դիւրացնէ զաղղիւրէն եղած թարգմանութիւնները եւ ինչպէս կը նպաստէ անդիջ ճշգրտութեան ու վայելչութեան: Եւ միմիայնեք մեր տեսութիւնը լիաւորաբար հետեւեալ կետերուն վրայ՝ դիտելով Ա. զաղղիւրէնի միտքը, որ թարգմանութեանց դիւրութեան զլիսուար եւ էական միջոցն է. Բ. հայերէն լեզուն, որմէ կախումն ունին թարգմանութեանց ճշգրտութիւնն ու վայելչութիւնը: Այս կրկին կենսական ինքնին կը հետեւի Գ. կէտը՝ թէ Բառարանն իւր նախորդներէն առաւելութիւն ունի՝ եւ թէ որն է:

Եւ հեղինակն Բառարանին մէջ (եր. Ժ. Զ.) իւր Բառարանին միտքն ու առաւելութիւնն անաւարտիս միանգամայն ցուցնելու համար յառաջ կը բերէ Պէշքերէն, Լարուսի, Լիդրէի հոյս եւ բազմազան Բառարաններն եւ ուրիշ առանձին զաղղիւրէնի ու հայ հեղինակաց գործքերը, զորոնք՝ եւ դիւրաբար զլիդրէն իբրեւ «հաստատուն առաջնորդ» եւ աղբիւր ընտրած ու գործածած է: Տարակալ չկայ թէ վերոյիշեալ զաղղիւրէնի հեղինակներն «Հաստատուն առաջնորդ» եւ ճշգրիտ աղբիւրներն. սակայն խնդիր սա է թէ ինչն ալ նոյնին հաստատութեամբ ու ճշգրտութեամբ հետեւած է այն առաջնորդաց քայլերուն, բովանդակած է իւր Բառարանին մէջ՝ ինչ որ այն աղբիւրներն իրեն նիւթ կը մատակարարէին առաւելու: Աս այս հարեւանցի հայեցումածք մը բաւական է իսկայն օրոշելու թէ այն յորդաւատ աղբիւրներէն շատ

նուազ և ևս ախառաջու՞մ առուակ մըն է կազմուած, որ թէ՛ բերւա շատորեւ ծարաւ պիտի չկարենայ յաբաւ լինելէ: Ահորայն թիւն մը բառական է անիմալպեզ ծանշանալով թէ՛ «այն հաստանուն առաջնորդացն Հնգտեւեան թեմանին՝ յօրինուած դորժ թարգմանաւ հոգիքնայն բաղին մէջ գոչել թէ այնչափ այսաւ-հոգւոյ թեմա՛ն է՝ և դիւրեւ թեմա՛ն չկարենայ առաջ-նորդել թարգմանի՛ն» որպիսի որ շատ ժամանակէ ի վեր շատ անգ խոստացողը նոսրեգաւթեհեղ հասա-նալոյց մտադրել թէ ի՞նչ պատրաստուած կը սպասէր: Սալայն Հնդկանալն ևս է իրեն առաջնորդաց մէջ եղած այս ընդգրպան անչպետեմ թէ ի՞նչը բնական երեւոյթն մը կ'ընծայանայ, թէ՛ ան համար գփուարու թեմանց ամէն ներքին ևս արտաքին պարագայներն ի միասին նկատուին: Ստուգել այս պարագայները կրնան զհեղինակն արդարագրել մինչև արշ էտ մը՝ նման ակեւորի մըն: Գրեալստանութեան ալ աստեղին առ-ւանդէ: Եւ միշտ այս անշրպեպտել թէ ի՞նչը ցուցնելու ուզելով՝ մեր պահանջնուծ այն չէ թէ Հնդկանալ իրեն առաջնորդաց պէն ըստ ամենայնի կատարեալ դորժ մը պէտք էր նուիրել: Հայ գրագէտ գաստու. այլ աս է միշտ մեր դիտումը՝ թէ թարգմանու-թեմանց յատկացեալ Բառարանին նշն է թէ՛ դէ-ն ընդգրպել գրուած և միջերէն Թեմի ճեփ ըլլար, այն ժամանակ դիտուած նպատակին դիւրաւ դը հասնելը թէ՛ ինքը ևս թէ լեովին կը հասցընէր նման զայն դորժածողը: Այս բաղձացեալ ընդգրպանութիւնը դրեթէ է դիմել նշանաւ որ փոփոխութիւն մը յառա-կը բերէր Բառարանին նման այժմու նշովն ևս արդա-պէս պարագաներու վրայ՝ թե՛ Թ. փոխանակ շատ մը ժամանակ տեւելոյց բառերէ՝ դիտելին ցանա-զան քաղել-բանաւ-իկան, Թեմի, նոյն իսկ Թեմի-Թեմ Թեմ ևս այլն: Եթէ Թ. փոխանակ անպտու միկու-թեմանց՝ որոշը այդ համանից բառին վրայ նոր յոյս

¹ Հեղինակն առաջին հշտութեանց մեծ փոյթ տա-
րան կերելու, որ գոգով հոգեւոր արժանի է (այսց ծանո-
չան գրեմով) լայն խորանով ելել է Նախքան իջնել բաժնե-
հատիկներով լայն խորանով գաղղիքներին ըստանցիկը, Գ. Ե.
hydrocephalus (հիդրոցեփալիզմ) որ թէ էլ ըստանցիկ հշտու-
թեան է (այսց խառնուելով) Կապիտալ հշտութեան, այս հշտութեան
ստեղծ աղբը էլ եղանակով բաժնեկական խորաններին, որ
ստեղծում է իրեն իրեն է որով, ինչ որ խորանը որովհէտ առ-
նակը pall (պալ) է, որը էլ մեծին է կապուած, որովհէտ ինչ
այսպէս ինչպէս է, որովհէտ է ինչ էլ ինչպէս էր Սեւեանը, ինչ-
պաիս յայտնուել է. այս առաջինով ծանոթ առաջին ինչպէս է
ընդհանրական ինչպէս է Նախքան ինչ է մեծին scapulaire (սկա-
պուլար) Կապիտալը կապուածը, որովհէտ ինչպէս կապուած
առաջին Կապիտալ Նախքան, Ե. Կապիտալ ինչպէս է ինչպէս է
այսպէս, բաժնեկական է. թուում առաջինով մեծին է. առաջին է, ըստ
արժանի Կապուածը, որովհէտ ըստան առաջին է լայն
կապուածին ինչ Կապիտալ Նախքան ինչ ըստ առաջին Նախքան
կապիտալ, որովհէտ մեծին ըստան ինչ կապուածին ինչ

Ինչպէս. տպագրուի. որպէս ինչ. որոնք զգաստ,
ստոյծ որ շարաւի, ուր թիւ ինքն ինքն, խաւի լեւանաւ,
ստարաթի, թիւ ինքն, ինչպիս, զիւրի, զայնք. եւս
լեւանի, քննարկ առնելու, որոնք որոշակաւ եւս թիւ եւս ինչ
եւ ինչն իրաւունք իրաւոր, որոնք շատ աւել զգաստ են
Իստապուրն թիւ, այնպէս աւել թիւ ինչպիս արեւալուսն
թիւնք առնել. զայնքոր յայտն ի ման զի աւել իստաւորն
Նայնորն ինչն իմաստոր ծնունդ են շատ ուսն զի
թիւ զամ Նայնալիս թիւն թիւ ինչպիսորն Նայնորն
Իմաստաւ ինչն պարագային. ինչէն առնելին զին
Նայն թիւ պետ ինչ զուրի. եւս իմաստաւորն իստաւորն
աւել, զոր ստաւի. զամ Նայնալիս աւել ինչ կրնաւ Նա-
յնաւ աւանք արեւել շատ լեւան թիւ, որպիս ինչ, իմաստ-
աւանքաւ, խաւիւնքաւ, աւել ինչպիս Նայնաւ (Նիւնաւ
թիւն թիւ), ինչպիս, զայնք. զայնք. իմաստաւ, իմաստի,
թիւն, զայնք. զայնք. զայնք. զայնք. զայնք. զայնք. զայնք.

2 Հեղինակն Յառաջարանին Բջ (Եր. ԺԵ.) կ'ըստ
թ Կ. "Դրոժնական նպատակաւ մը գանդ բրինք բնդՀանրապետ

ու ճշգրտվել են շատերը՝ ընկել են զստ՝ յաճախ միտա-
 րվել իմ ապ կը պատմադասին, մեռտ շորհհուրհուր գալա-
 դիրեն ընդունվելն ապաշտուպոց, զորս գտնվելու
 համար թերեւս յաճախ ի զուր պիտի գիմուի բա-
 ռաբարտին։ Նիժէ ի. երկրորդն եւ շատ անգի երեքերն
 տակէ հայ բարեւոյն ետքը դրամած անշնանակ եւ
 մտապածքն բարգաւթ ենայ՝ աղեղ նշանակուելէն
 դաղդղիւրեն գիւնդերվալն առուներէ, որոնք ցան-
 ցաւ ի նշմարուին։ Նիժէ ի. այն այնչափ նանիւր
 հնարում «ձեռնախիշերու» ցուցած բարգաւթ ենայ
 եւ անանիւրներուն աղեղ, որոնք շատ տեղ գրաւած
 են Բաւարաբունի մէջ, դրուելէ դաղդղիւրեն իրաւներէ։
 Այս եղանակը՝ գտնել բառ մեզ, աւել լոյս կը սփռուր
 դաղդղիւրեն բառին մէն ուր ասման եւ նշանակու-
 թեան վրայ՝ առավիթ թարգմանչին նա եւ ցանկալի
 դիւրու թիւն ապ. Նիժէ եւ փոխանակ հայերեն բառեր
 զանկէ ետքը՝ դաղդղիւրեն առաւարաբունած բազմ-
 առաւիթ բառերով, զեռեզուելու իբէ ը՛ աւելն զիտ-
 Նալն բառեր եւ անոնք ծածկանկը։ Ասայց եւ թիւ
 հեղինակն այնչափ դիտնական բառեր ընդունած եւ
 իւր Բաւարաբունի մէջ, որպիսի որ սովորական գրու-
 թիւ հայոց մէջ լայնա ընդգաւառ է լինել, որոնք կարելի
 է թիւ ուրեր ուրեր կարեւորել լուծումն եւ դիւրու-
 թիւնն ապ։ Ապալայն այն՝ ամենեւոր թարգմանու-
 թեանց՝ կարգիւր մէջ, թիւ հանդիսի նաեւ դիտ-

գիտական առ Հարկի թ. Բ. Ժ. և իրազեկ Համար առօրյա առաջարկությունները երկայն կամ կարճ, և Կարող Հարկաւոր է միայն շատ մի գիտական բառերու առկա (գիր. օր. oxalide, metoposcope, liane, metronome եւ այլն) եւ գիտութիւն երկայն եւ փոխանայութիւն աւանդները, որոնք ստուի գիր. քաղաքներէ մասն առնելու ցանկ եւ տարաբար, որոնք բազմութիւն Համար առնալուց եւ աւելորդ իսկ եւն մեծանայակաւ, այլ եւ անորակութիւն բառերու առկա ևլ. Կը դարձնէ առակն եւ մեծութիւնները, որոնք միայն բառաբան են մասնա ընդհանրակալելու եւ ծառայելու. Կրտս. որոնք ընդ բնութեան բաժնէ-ըրթ բառեր, որով առնելու «անպարկեր բաժնէն առաջ» եւ Կը փոխի «մտքն-նախք» օր. օրինը Կը յաւակնի: Ընդ Հարկաւորութիւն Ընդ բառերու աւանդներ անպարկեր բառերով կանխակալել, զոր օր. lexique առաջ «սովորական բառ» (Հիշեցնելով) ցամաքաւորութեան բառ-զորը: Ը լուրջութիւն (լուրջութիւն) բառ-զորը: Գաւառ-գաւառ լուրջութիւն սովորել եւ:

Ինչպես մեկնալում, սծափանք (գինին), գինե-
սպանք, թին, արաբաշխի, hospitalité, հիւրընկալութիւն,
հիւր-յիթ, horticulture, արտադրաման, պտուղաբու, nabab,
երբ նշկ, մեծափարժամ, բաշխի բառ, ետ բաշխ, bicêtre,
խելին ծնող, խլին (կերծ) Բ-ովի ալ բաշխ, փանցի թի
Գ. Փրկիւն զատ այն ալ սխմարանայ էլ) allumette, ինչէ-
բառ, լուին, լուցարկայա, լուցանի եւային Այս տեսակ
արարդ ինչինքն ալ քանիք չափազանց առաջ են

[illegible]

Չոր օրինակ. chronicité լավորվածացած է, +բռնի+բնակ, farcin, բուս, ֆարսնե. frangipane, հոտառայել, ֆրանգիպանի, arlequinade, հուպանալ, արլեկինադ, symphoniste, համարադար, սիմֆոնիստ. systematiser, քի սիստեմատիզացնել, +սիմֆոնիստ, estompe, ..., (հայերենի մեջ) -սեպ, -սեփե՛ն էլայլը: Այս բարդ նորարան բառեր զրոյժ է ածել երեսի մէջ քի հայերէսը. իսկ քիստանալ բառերու մեկ մասը մեկնե՛ն ենք յաճախ գաղղիբներնը զբուռն են:

նական գրգռի մին ալ թարգմանութիւնը՝ գուցէ թէ կարծուած գիրութեամբ եւ գոհացողիւ կերպով չկարենայ ընկերանալ թարգմանչին Քառարանու ղառեւ թէ թէ այն «ամենօրեայ թարգմանութեանց» ասացածովն ահա՜մանն ամփոփեց Վիպական դրոց մէջ, որոնք աղբարեւ, մեր թարգմանութեանց մեծագործ մտաւոր կազմին տակաւին, — ինչպէս որ հեղինակն ալ այս կարգի «Վրձաւայլ թարգմանութեան» մը ձեւաբարութենէն իրեն Քառարանին յօրինման խորհուրդն յղացած է (եթ. ժ.Ձ. ծան.)։ Իսկ քայքայ մեզի աւելի հեղինակին ծանօթ է գաղղկական վիպագրութեան արդի ոճը, որով իւրաքանչիւր վիպագիր եր լուսայ՝ ըստ ներքի նիւթիցն եւ վախճանին՝ զանազան դիտութեանց եւ արուեստից պատրաստեալով աղբը ընթերցողաց մասին ու արտին։ Թեւ այս կազմի թարգմանութեանց մէջ Քառարանն պիտի կարենայ լիովին ապա կարծուած գիրքի միայն ինչպէս մէջ է, զոր թարգմանութեան վերջի վրայ կրնայ լուծել՝ ապաք կացողանելով զմէջ ի յառաջագունէ (a priori) գտանելու հարկէն։ — Իսկ հայերէն լեզուն։

Բ. Գաղղիերէն լեզուի մէջերը դիտելով՝ հայերէն շատ քակ է։ Հայ երեց լեզուայ՝ դարաւրին, աշխարհագրորդն եւ գաւառականներն չառիտաբովն իւր անկախ եւ բացարձակ ինքնուրուշեանը ներքեւ ունեցած է լեզուաբան, որոնց մէջ աշխատած է անխնայ եւ անգաղափար։ Այս երեքին վրայ թե՛ն աւելցնելը չորրորդն ալ — որ է առաւտարիւնն — ալ ստագրիս աւելորդ կ'ըլլայ հեղինակին ըսածը՝ թէ «Փաստներն ըստեալ դիտող հին ու նոր հայերէններն իրենց գաղափարներով կը անարարային տեղայ» (Յ.Ջ. եր. Ձ.Ա.)։ Երբք լեզու եւ անոնց մէջ անխնայ գործելու արդարութիւն աւանդելն ետքը՝ ինչ բառեր շինք կրնար հանել գաղղիերէնին գիտելը, որ «Գաղղիւով լափուած է, Կ'ըստի, այն գաղղիերէնին, որ կանոնադր գերի մըն է։ Այս ամենայնիւ կանոններն այն գերութեանքն են՝ որ ինքը բարձրացուց։ Տանձանքն ալ իրեն հետ բարձրացնելով։ Եթէ գաղղիացի մը տեսնէ եւ զմայլի մը այս անգաղափար արդարութեան օգով մնած ու զարգացած լեզուին վրայ, սրտէ ուղի Քառարանը յօրինել, արդեօք գաղղիացին ալ նովին ապառաւութեամբ պիտի վարձի իրեն լեզուին հետ՝ թիւրեւ լով։ Կրնամք լով, ըստ կամի մը նշանակութիւնն ու կազմութիւնն տալով, ի հարկին հայերէնը գաղղիերէն գրեթէ իւրեւ ընկի գաղղիերէն ներկայացընելով։ Եւ այլն եւայլն։ Գ. Գաղղիերէն ճիշդ այսպէս վարուած է հայ լեզուին հետ՝ երբ սկսած է։ «Հայերէն ըստ մը տարաբանեւ լի միշտ է շանջուած եւ շափ. նոր «հեղինակ հայերէնը հոյ չէ՝ թէ ըսն մը չնշանակէ, օտար բառեր իրեն հայերէն նշանակել» բառակարգ որ հայերէն գրեթէ դրուած են, հայ լեզուին հակառակ կազմութիւն մուծանել՝ փոյլ չէ՝ թէ չի կրնար առնուլ առանց իրեն տառապելու. վերջապէս ըստ համայնից կցել ու երկայնի, կորել ու կարել» բառակարգ եւ շատ է թէ այս ամենայն կը գործուի ապառաւութեամբ մը, որուն օրինքը մինչեւ նախիկ կը հասնի իրայց գծաբանաբար մեր նախիկը լեզուի տանին անսահման ապառաւութիւն եւ շունչանալ։ Երբայ որ դրուելիքները կը վկայեն։

Ստուգիւ երկայն նաեւ անկարելի կ'ըլլար՝ եւ թէ ուղիղը յառաջ ընել կարգաւ հայերէն լեզուին այն նորութիւնները, որոնցմով Քառարանը զեղուած է։ Աւարտ զարգարք եւ գաւառականներու անձըգութիւններն՝ ի բաց թողով՝ շատանոց քանի մ'օրինակ ի մէջ բերելով աշխարհագրորդն այն տեսակներէն, որոնք ստուգիւ չափանցող ապառաւութեան եւ կամայականութեան նշանը են լոյի, Հեղինակը բոլոր թիւքն ի գործ դրած է հայերէնը ճիշդացնելու իւր Քառարանին մէջ. առ այս իրեն գիտուող միշտ գործածած է նախ բառերն ու մասնիկներն իրարու յօդով ու անշուշտ լուսանց հարկի. զոր օր. smiller = օտարաբար, décanter = անբլնել, արբանել, charpente osseuse = օտարաբար, éligibilité = ընտրաբար, ferret = կոպտակ, Լիւթաշարձ, oieeler = քոտակալ, dépaver = անաւել, fauconnerie = քոտակալ, dépasser = արբանել, menade = արբանաբար, ingestion = արբանել, trempin = արբանաբար, trebuchet = քոտակալ, surcharger = անբար, similor = անանոյթ, septembrisades = անբար, mecanicien = Լիւթաշարձ, եւայլն եւայլն։ Աւելորդ են այս բարբարութիւնները՝ նախ որ գաղղիերէն շատ բառերուն զինց զէն մէկն աւելի կրնար ըսել, որ ըստ օրինի բառերը դրուած կան. երբորք՝ շատերն անմաստ են՝ ինչպէս Լիւթաշարձ բառը, որ թէ ըսն մը նշանակէ՝ կրնար intrigant բառին դիմաց դրուել՝ եւ ոչ թէ mecanicien, այսինքն՝ արաւստաւոր մը, որ իւր արուեստին մեքենական մասին տեղեկ է և Լիւթաշարձ բառն երբեք ինչ իմաստ չի տար. երբորք՝ օմանք ալ «խժալուր եւ երկայն» են, որոնք «մեր գեղեցիկ լեզուին կոկոխութիւն ու լաղղիութիւնը կը փասնելը ըստ հեղինակին։ Սակայն այս վրան, զին առջեւ կրցած է առնուլ երկրորդ գիրին միջոցաւ մը, այսինքն բառերուն ինչ ինչ փակելն իրեն տեղեկ ի բաց յաղապելով. ինչպէս՝ abaque = հառ, շառափ, kyste = փամփշտաւ, cousine = Լիւթաշարձ, Երբորքիս, Երբորքիս, (եւայլն) տեղ նաեւ cousin), remariet = վերստին, surmouler = վերաշարձ, convexa concave = արաւաքաւոր, desservant = Երբորքից, étendant = հեծնաբար, grenade ... = նաւալ, նաւաւալ, նաւաւալ, նաւաւալ, grès = կոտալ (իմա կոտ. քոտալ) եւայլն։ Հայերէն լեզուի ճիշտութեան երբորք անգինք

Ի քանից որ Կ. հեղինակը միեւնոյն եզրակալու չկարող զարգարք հետ ինչ եզրակալու որ աշխարհագրորդ հետ դրուած է։ Աշխարհագրորդ ըստ կամի կրցած է անել ու կորել իրեն քաղաքակրթ տեղ լեզուի. սակայն զարգարքի կոյ տեղ մը իրեն հաւանաւոր, որ իրաւար կրնայ իրողիւ իր իրեն յունեցած առանց գործանել թե՛ն մէկն աւելի «խաղաղ», անոր ըստ պահանջ կամ յառաջարկ կրնայ ալ ըլլալ։ Այս հարկին երբք ի ներքի որ «Երբորքի բառին անկարող, գիտարարարայ իմաստը սրտի եւ ըստի կ'արձակ մարդ, Այս կարգին եւ արտի որ կրցած տեսնել անկ եւ քան բառերն ալ իսկ «յաղապարհ» բառն ալ յունիկ անկարող եւ դիւրութեամբ կ'ընդ կը տեսնուի զէն մը գիտանալ գաւառականները մէջ որոնք իրեն օրինակ առնելը ծորի բառը, որ գրուած է անօտարի առնելու իմաստով իսկ մը վրէժի իմաստով համար, միշտ ըստ իմ նշանակելու իմաստով մէջ հեծնելով ընդ իրեն տեսնուած Երբորք որ հեծնելու ալ կրնայ ծորիլ (նախապէս իմաստով իմաստով) (colchique) լի։ Այլ տես արտաւորութիւն Այսպէս եւ արտաւորութիւն, եւ Երբորքից

եղած են օտար լեզուներն եւ մանուսանդ գազգիներէն, որ մինչեւ յգեղձումն գործածուած է: Մեր խնդիր այնչափ դժանդակ օտար բառերու վրայ չէ՝ որոնց մեծ մասն ի մեզ փոխադրուած են աստուգարմութեամբ առ ի չգոյլ կամ անգիտութեան հայերէնի: Բայց ինչ հարկ կայ աղօթքը սովորական բառերուն դիմաց հայերէնը գնեկէն ետքը՝ նորէն նայն գազգիներէն բառն ալ իբրեւ հայերէն դնել ստակ: Այս բառերով եղած հայ թարգմանութիւն մ'աւելի գազգիացին կը հասկնայ քան թէ հայն, որ գազգիներէնուզեալ չէ: Բայց ասորի՝ շերք գիտեր թէ ինչ վարդապետիւն ալ կ'աւանտ. այն թարգմանութիւնը, որ՝ զոր օրինակ՝ առ բառերով կ'ըլլայ. doucher = որ-շէլ, polichinelle = ֆոլիշէլ, liard = լիար, critique ... = իշտիւն-թիւն՝ իշտի-իշտիւն, trivlin = թիւլիւն, trot .. = քրքր՝ քրքրել, contrepoint, contre-point = տեղաբաշտ, convention ... = տեղադրեալ, տեղադրելի՝ եւ ուրիշ շատ բառեր: Կան նաեւ տեսակ մը խառնածին բառեր ալ, որոնց կենս հայ կենս օտար է. ինչպէս. onocrotal = իշտաբաշտ, régie = բեթմանաւ, obusier = օղի-պատուի, contrapontiste = տեղաբաշտաւ, leurrer = լիւսարածել, contrescarpe = հակա-տարբ, analhématiser = ան-թեմաշել, draper = տեղա-տաշել, tatnité = զեղ-կոտիւն, եւ այլն: Վերջապէս գազգիներէն միջ-նորոգութեամբ կրցած են այլուրեք բառերու հետ գերմաներէն սովորական երեք բառ ալ — զեթ մեզի հանդիպածները — հայերէնի կարգն անցնել, որոնք են feldspath = ֆէլտարաք, reiter = բեդեթ, kirschwasser = իշիշ: Այս քանակը զանազան բառերուն գոյնը շերք գիտեր թէ ինչ պաշտօնով կոչուած են ի մեզ մեր արդի լեզուական պայքարին ու խառնութեան տեմանակ: Հայերէնի ճիսութեան շարքը արդիւն եղած է հեղինակին այն ջանքը, որով ուզած է գազգիներէն բառերու կազմութիւն տալ նաեւ հայերէնին շինելով առ բառերն ալ. poulainer = աստ-իւն, chevrotier = ակիւն, faonier = խնդրեթ, rossignoler = աստ-իւն (պետք է հասկնալ որ աստ-իւնները կը նշանակեն ծնանիլ. իսկ երկրորդ օտիակի պէտք եղած), եւ այլն: Այս եղանակաւ՝ եթէ խաղախուսի ձնանիլ եւ նման բայեր, մերք այսօր կը նշանակեն օւսախախտել որ արշափ արմատ բառ ունինը՝ այնչափ ալ բայեր պիտի կազմանին՝ մեր լեզուին եւ այնուհետեւ պիտի բռնէր արդիւն, ալիքի, քառիւն, ասիւն, արիւնիլ, լուսնիլ եւ այլն. ասով մեր շունչացած բառերը կ'ունենանք եւ տեղանշաններու վրայ ալ նոր նշանակութիւններ կ'աւելորենը: Այսպէս հեղինակը բառական օտար կազմութիւնն ասով՝ հայերէնին գոհ չէ եղած՝ երբ վրայ կը յաւելորեն հինգերորդ՝ վերջապէս կազմութիւն ալ՝ իզական սինիկ յաւելորեն եւ այն ի տառով, որ «մեզկալ գեղը կատարելէն ետքը՝ նոր գերի մըն ալ կ'արժանանայ: Բայց առանց չորսութեանն այսպէս զեր ի միասին պիտի կարենայ կատարել այն ինչ ինչին հեղինակն որչափ որ իրեն այս նոր գիտքը կը շատազգայ, «լեզուի օրինակ զեթ մեզանցած շերք կրնար համարուիլ» րեւելով ինչ զինքը կ'արգարացնեն, աշխարհիկ լեզուին նոր յատկութիւն ու առաւելութիւն աստեւ կը համարի այս նոր գիտք:

տովը, մերք այնչափ բուռնութեամբ կ'անցնինք այս գիտքի վրայէն. փաստից որ այն գիտքին անպատեհ հուսթիւնը ծնյի իսկ անոր զգաւած ընդունելութիւնը պիտի ցուցնէ՝ միշտ անգործութեան գտառաւոր անկում: Վերջապէս հայերէնի առաւելութեան վերջերորդ արդիւն է յայնչափ գործածուած տեսակ մ'առացած, որ զեթ մեզի անծանօթ Ք. ինչպէս՝ ti a du plomb dans la tête = քլաւ-ը լոսի՝ իշիւը լոսի մարդ է (ի'սլաք բախ). ծանրազգիւն մարդ է), sac cointer = ընդամենութեան բռնել, faire fi de ... = ինչի վրէժ (հասկնալու է արհարհել, բանի տեղ չգնել), se fourvoyer = թռչնազգիւն օխալիլ (այսպէս ինքն մեծագուէն ...) adjurer = երգսած չիւլ (այս է երգսւնընդել), pédauliser = անհետ խորագուէլ-իւրել, admonester = յանդիմանալ ընել (հասկնալ յանգիմանել), se peigner = մալ հալի քալ (իմա, մոզերէն թունել ինչպէս օտարմանի), apparavir: ինչի չիւլ (այսինքն՝ աղքատացնել), fausad = օտարագործ իշտիլ թանջ (այս է հապառատով հպարտացող), եւ այլն: Հաս իր վերջերսները մեր գիտքի լեզուները՝ զանազան իր իշիլ խնդիրներն ալ ի, իսկ այս դիտարկութեանց հետեւութիւնը:

Գ. Եղայ վրայ բառանշանն ամբողջութեամբ՝ առ երկարացութիւնը կ'ընել թէ բառաւորները գազգիներէն մեծերն այնչափ աստեւ ըլլալով՝ փայտեւած դիտարկութիւնը գուցէ թէ անշտան գոհացուցիչ ինչպիսի չափ չափ. մանաւանդ գիտմանիւ եւ չափանշան անով գրութեանց մէջ թերեւս լիւրի եւ ասպահակապէս չկործանայ հայերէնը՝ զի արգմանիչն աստեւագրած նպատակին: Բայց յարմար եւ գոտարար կրնար ըլլալ տեղադրեալ եւ մանաւանդ զարգացալ թարգմանութեանց իր դիտարարութիւնը գիտարարութեան հետք իտար հարմար ըլլալով՝ առ արդի գրականութեան համար աստեւագրութիւն մըն է, ա ինչի աշխարհաբար գուտ եւ շարժանց կամայականութեամբ ծնանդ ըլլալ: Անոր համար Բաղդադեան ամենաշին յանձնած օտարմանի՝ հարկ կ'ըլլայ շատեւան ընել որ աշխարհաբար ընդունել եւ պարզաբար կարծի գործեմ եւս:

Այսպէս Բաղդադեան փախանին իր մեծերը քին ասհմանը գծելով եւ փոխադրութեամբ մեծերն զգալմանն որոշելով՝ երկուսն ի միասին իր կոպակն այն միջոցը, որ Բաղդադեան եւ նման նախորդ Բաղդադեաններուն մէջը կայ, որոնց յամանց աստեւգրե մեծ:

Ի եւ աստեւգրե ալ գրիթէ չկայ երես մ, որուն մէջ աստեւ կամ աստեւիկ չկայ: Երես մ եւ նորոգին բառեր չհարկանի, զորքն անկործնի որ մի առ մի նորոգին կէ կամ ընդհանուր կէտերու ընդեւ ամբողջել: Իստեւ յայնչապէս իր սինիկն որ հեղինակն օգտն է ինչպէս տեղեւծի կամ մեկ եւս իստեւ իստեւ իստեւ արդեն ամբի ձէ արտեւ ասով ծանօթ լինելով որ յայնչապէս է քաղաքը՝ «կենիթարքն թէ կենիթարք, այսինքն ինչպիսին մէջ իստեւ ու գրութեան լիւրի մը առ կամ ան մեծ անշիլ մարդը հեղինակութիւնէ կամ կամքին կարեւոր մեծի կամ թէ բանը: կենիթարքն թէ լեզուներուն խախտալից մարդը որչափ ծնարկն մէջն է. այնպէս որ, օրինակ համար, մեր այստեւան օրս իր թէ կարող երբ մեր իր գուտն մեր օգտն կարողապէս վրայ աս լեզ, անկործն որ աստեւ կերպի գարեթիւն ինչէ անկործն մէջն փարսնը... Բայց կ'օգտի թէ աս ինչեղութեան մէջ թէ՛ քիչըն փոխել մէջին արեւտական ծանոթ կամ մեր հեղինակութեան մէջին ու արեւտական կրնար այս ինչ մեծ ինչը, պատեւ աստեւ օրինակ մը կը նշանակի... Կարեւի թէ մեծ կրնար թնել աս բանը, որ օրինակ իրութեան թնել գործ է: մեր ընդերքն աստեւգրեին ընել աստեւ օրն աստեւ ամբար ալ կ'առաւորէր...» (ՍԵ. 1861, ք. 19):

ստատուելով իւրենիւրեւորել իւր գաղափարներն ճշիւ մեծ եր-
գոյնն ու աշխարհարարութիւնը, ապա այն մեծագոյն աւ-
առաւորութիւնը կը մնայ միշտ Եւրոպայի Բառաւորանին
իրեն թէ ճիշտագոյն միջերգիլ, թէ գրարարութիւն,
եւ թէ աշխարհութեամբ ժամանակի ըստ առածին
թէ «Եստակ ժամանակաւ, առաւել է իրաւամբը»
(prior in tempore, potior in jure): Այսպիսի գործ
մը, որ դժուարութեամբ մեծագոյն մասն իրեն աւ-
առաւոր անդամ գիւրացոյց, առջեւն ունենալուն
եւրբ՝ ոչինչ դժուարութեամբ կարելի էր աւելի
կատարեալ գործ մը յօրինել եւ տալ Հասարակու-
թեան: Եւ լեզուի թի՛ վեհաւանը ինչպէս լեզուի
մը Բառարանին կատարելութիւնը յայտն է՝ որ եթէ
սանկ քառ, քա ըստարարութիւն բովանդակելն անո,
կարելի է, գէթ չոր բան կրնայ իւր նախորդներէն
առաւել ունենալ՝ ինչպէս կ'ընէ մեծանուն Սաքս՝
գերմանացի բառարկիւր:

Առտոյն եւ այն ոչ տիրաւոր պատուարեր
վիճակներ, որ առարանով եղան, աւելորդ էին.
վասնի զի այն տարրեր վախճանաւ եւ զատ բովան-
դակութեամբ ու Հմտութեամբ հրատարակութիւն
մըն է, քա ալ ուրիշ նպատակաւ իւր զան միջերգով
ու գիտութեամբ: Բայց սրբախաղին եւ օգտակար
սա ծ' որ երբեք զիւր լրացնելով՝ ձեռն ի ձեռն
ի մի միայն վախճան կը գինեն, որ է աղբիւր օգտան
ու յառաջդիմութեան: Այսու վախճանաւ որ-
եւիցէ աշխատաւորութիւն մ'ենէ աղբիւր երախ-
տաղիտութեան արժանի է, առաւել եւս իրաւամբ
Մ. Նիւլարանին Բառարանը, որուն ցանցն ելլա-
րաւորանից քրտաւոր տաճանամբ հիւստն է
իւրաքանչիւրանի հնգինակը՝ ինք զիւր զառապար-
տելով այնպիսի գծերով աշխատութեան մը, զոր
«ոչ զբեռնէ, բայց միայն նա, որ յօրինեալ իցէ
երբեք զինչ» ինչպէս իրաւամբ ըսաւ Մեծարեալ
Միխիլայ Սերգայիւն իւր Բառարանին Բառաշա-
բանութեանը մէջ: Եւրոպայ հնգինակին աշխա-
տութեանը ցարքերնու համար կը վերջապէս ինչ
յօդուանին հոս, Բառարանը իւր իրաւարարութեան թէ
«Բառարանի մը յօրինան դժուարութիւնն այն-
չամբ բազմապատիկ եւ բիրակեղ պէ՛ որ հոշակաւ-
որն Եօթնէք Սկալիկէր աւելի նախաձեռար կ'ընտրէր
չափաւորութեանց զատակարարութեան վիճակը
ըստ թէ քառարանի մը յօրինան աշխատաւ-
որութեան»:

Հ. Յ. ԹՈՒՆԻՍԻԱՆ

Si quem dura manet uententia iunctis otium
Dammatum aerumnis supplitiisq; capax: Hunc non fa-
brilli fassent ergastula massa: Nec rigidas vexant forma
metalla ianua: Lexica, subacta. Nam aeterna, quid
moror! omnes! Poenaria facies hic labor unus habet.
(Roux, Dict. fr.-Hem. Hallé, 1768.)

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺԱՊԱՐԳԱԿԱՆ ԱՌՈՒՆԵՐ

ՅՐԱԳՐԱԳՐԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԳԵՂՈՐԸԸ

Դոճի ինչմիշտ շնորհ օճը թող էրթայ նարուր տարի ապրի:
Առթիւն թիւն խաշաւային նորը շատ անուշ կու զայ:
Ջիֆիւն նանիս դաթանը կոնիս:
Հար թող շերքն ըլլայ տէ՛ նախկի մտէ:
Եունս ալ մարն նանէ կու ամնս քաշածը միսակ ինքը
գիտէ:

Առջիկ տղան իր նախն թոզնիս նախա պատվամը կ'առնէ
եայ զուսնամը:

Աշխարհք տըր իմ մէկ շոխս չ'երթ:

Մարդ կայ թի՛ անտըն ծակն Հնդկաստանը տեսնէ կու:

Քիթը իսկնըր էկաւ զուրիս խիւք էկաւ:

Մէկ գեղն մէկաւ գեղը ըսն չի նախն:

Որ տեղ պոտոտկ ինք ընթանը իտիւ:

Միշտն արապը շոտ նէ արապն տղան չ'ընկեր դու-
սեղը ըսէր:

Առջիկէկ աղջիկ է, նորը օրնամ:

Երթունք երկու քերտով թուր է, չէմ աստին կտրէ կու

չէմ անդն:

Դուրը կորոցն շաքիւսինն էտեւն կ'ընի:

Ծաթան մտնողը նալանեղը նանէ կու:

Սը նալէ նալէ, ճըռճըռ պոտոտիկն պէս կը մաթի:

Իւնն տղան ֆեռմանը մարդուն էտեւն կարգայ կու:

Արեւին պտուղը անոր շուքին ալ նստի կու:

Տղան իւրը միմնայ կու՝ ծուկը ծոկը:

Անանկ մարդ մէ՛ քի օճին թիւն կ'ընկը թող կու տայ:

Թէ որ ալնէ մարդ վաստակը ուտէ՛ նպատակն ալ իւր
միւր կ'ուտէ:

Նետուր չունիմ, ուսկիւ վախիմ, օտոր թանտըն ի վառ
կախիմ:

Ոչխար ունեցողը շուն ալ պաւէ կու:

Համին փառ տեղը զոցէ ծակերը:

Ամէն մարդ ալ ֆուտընին մէջը գէլթիւնն զուրսը կը
փնտէր քի ուտէ:

Մալ շատ ամնս ամէնուն տերը գեղան վրան է:

Ճրպը մարդուն էտեւն լուս չի տար:

Մուկն եղը շաղաքին փայտս ունի:

Տէվէնն խոս պետը Եւն ճիւղը թող էրկնցն տէն ուտէ:

Որ քաղը վերջնեղը ըլլամ ինչպէս ողը դուրս կ'ընէ:

Չուք ծամողը քան կու չի տար:

Ժամուն գուրը կը մուրա, ասգին անդին ողորմութիւն
կու տայ:

Տէրը տուաւ գնը լեց:

Տափունն նարոցին թի՛ պիտի կարգուն. տանը տանը
ըսաւ. թէ որ աղջիկ տալու ըլլամ կը կարգուն:

Միւսարէնի թէվէն մուգալ քո ունկալը ինքոր, մէկ նառ
վրան թի՛ մաթ:

Սաթկաւ էշ կը փնտէր քի նստիլը քալէ նանէ:

Տղան կայ յօղը կ'ընէ, եայ ժողը, կայ խաշնապօղը:

Եունը կերած տեղը նալէ կու:

Անտիկ ընկը չես գիտէր՝ թուաշ իմ զլնիս պիտի տրոյիս:

Նատուն թաթիկնեղը էրեւ լուսը, գիտցիր որ թա-
թալ պիտի զայ:

Սաղը տեղէնով նամ կու տայ:

Տապաղը պիտած կաշին գետնէ գետին զարնէ կու:

Մարդ չ'ըսեր թի՛ իմ թանս թիւն է:

Իւն իր մտնը գարի կը տեսնէ:

Գտուր չունեցող ծաղին ով քառ նետէ կու:

Քիթը անանկ մննն է քի զապտաւին չոր կը խմէ:

Գուրկը պաղ, փորը թու, իսկ ոտը տար պաւեցն:

Նեքիմ՝ էղար գնացիր: